

Granasztói Péter: Az eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalom a tárgyi világ tükrében. Kiskunhalas 1760–1850. (Tabula Könyvek 10.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 2010. 391 oldal.

Granasztói Péter kötete Kiskunhalas társadalmának összetett elemzését nyújtja kétszáz kiskunhalasi hagyatéki leltár komplex feldolgozása alapján. A könyv ember, társadalom és tárgy változó viszonyrendszerét tárja fel a tárolóbútorok, a ruházat és a használati edények tárgycsoportjai alapján, és ezek dominanciájából vagy hiányából következtet a mezőváros társadalmi és vagyoni összetételére, csoporthierarchiájára.

A Néprajzi Múzeumban már több évtizedes múltja van a tárgyegyüttesek jelenkori és történelmi forrásokra alapozó kutatásának. Fél Edit és Hofer Tamás átányi monografikus tárgye gyűjtése, K. Csilléry Klára búto regyüttes-kutatásai, Szarvas Zsuzsa életmód-vizsgálatai (és folytathatnánk a sort) a jelen paraszti társadalmából indultak ki. Ám a történelmi inventáriumkutatásoknak is e múzeum volt az egyik iránymutatója: itt alapozta meg Benda Gyula azt a hatalmas inventáriumgyűjteményt, amelynek feldolgozására magyarországi viszonylatban úttörőként forrásfeldolgozó számítógépes adatbázisokat hozott létre, és itt jelentette meg a keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásainak köteteit is.

Granasztói Péter, szintén a Néprajzi Múzeum munkatársaként, hosszú évek óta foglalkozik a Kiskunság inventáriumával, és halasi leltárértelmezéseiből már számos tanulmányt

jelentetett meg rangos szakmai folyóiratokban (*Tabula, Korall, Les Cahiers de l'Atelier* stb.). A 2010-ben megjelent, s most elemzésünk alá vont kötet az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2006-ban megvédett doktori disszertációjának átdolgozott változata, tehát nem pusztán összegzése a szerző eddig publikált eredményeinek, ugyanakkor nagyon részletes és árnyalt elemzése, értelmezése az általa kiválasztott kétszáz inventáriumnak.

A szerző nagyon alapos forrás- és irodalmi áttekintéssel indítja munkáját. Szakirodalmi értékeléséből látható, hogy nem hivatkozik mindenre, ami a kezébe kerül, viszont amire utal, azok mind fontos határkövei az inventáriumelemzéseknek. Granasztói Péter nemcsak a magyar, hanem a francia, az angol és a német nyelvű szakirodalmat is behatóan ismeri.

Amennyiben a hagyatéki leltárak magyarországi szakirodalmát valamennyire is ismerjük, tudjuk, hogy a nyolcvanas évektől kezdődően a néprajz-, illetve a történettudomány művelői körében szinte divatjenséggé vált e leltártípus feldolgozása: különböző kiadványokban számos inventárium szövegtörzse és rövid elemzése jelent meg. A műfaj közkedveltsége talán nem pusztán azzal magyarázható, hogy hatalmas mennyiségben került a kutatók elé, hanem azzal is, hogy hosszú időn keresztül „ideális” tárgye gyüttesnek tekintették: egy egész élet

alatt összegyűjtött tárgyi világ keresztmetszetét ismerték fel benne. A kutatások kisiklására, egyoldalú értelmezésére, hiányosságaira és útvesztőire azonban viszonylag későn hívta fel a figyelmet többek közt Szilágyi Miklós és Bácskai Vera. A sok vitatható minőségű közlemény után a kilencvenes évektől indult meg a műfaj újraértelmezése, immár értékesebb tanulmányokkal: gondoljunk Bácskai Vera, Askercz Éva, Güntner Péter és Tóth Zoltán elemzéseire. Jegyezzük hát meg: a 21. század elején nehéz az inventáriumkutatások számára új értelmezési paradigmákat ajánlani.

Granasztói Péter munkájának egyértelmű erénye, hogy egy különleges jogállású és társadalmi összetételű terület, a Kiskunság történetét új nézőpontból – a tárgyi világ szemszögéből – veszi górcső alá, illetve ajánl a kutatók számára újfajta elemzési modelleket. A redempció nyomán kialakult kiskun társadalomban a rétegződés kritériumai bizonyos szempontból igen könnyen azonosíthatók: a redemptus gazdák saját gazdasági erejük szerint váltották meg a szabadságukat, ezért a redempció során explicit módon kijelölték maguknak azt a helyet, amely a későbbiekben is megszabta számukra a közösségi elismertséget, megbecsültséget, és megnyitotta számukra a felvállalható szerepek sorát. A gazdasági erőforrások szerinti tagozódás tehát jól átláthatóvá vált a kutatók számára, így különlegesen kedvező alapismereteket kínált a további elemzéshez. Granasztói mégsem ezen alapismeretektől indul ki, hanem tabularasaként a lecsupaszított inventáriumokból kíván információkhoz jutni:

szigorúan a tárgyhasználat alapján kategorizál, és az így kirajzolódó társadalmi csoportokat próbálja az inventáriumtulajdonosokról gyűjtött információi alapján megérteni és interpretálni. A megközelítési mód eredetisége azonban számos buktatóval járhat. Ezeknek egy részét ő maga is jelzi: egyrészt egyes csoportok láthatatlanok maradnak (mivel nem írtak leltárt), másrészt a leltárok hiányosak lehetnek (csak az értékesebb tárgyakat jegyezték fel). A szerző felhívja a figyelmet arra a problémára is, hogy nem egyforma életkorban haltak meg az emberek, s hogy az ugyanazon esztendőben kiállított leltárok sokszor eltérő generációk tárgyhasználatára mutathatnak rá. Az is kényes e megközelítési módban, hogy az ízlés és az ettől függő választási mechanizmusok nem mindig vonnak éles határokat egy-egy felhasználói csoport köré: átmenetek, kivételek sokasága sokszor megingatni látszik a kijelölt kategóriákat. A felmerült elemzési nehézségekre a szerző sokszor sikeres megoldásokat talál: az eltérő generációk tárgyhasználatát jól körvonalazza a születési adatok anyakönyvi ellenőrzésével, a hiányos leltárokat vagy a láthatatlanul maradó csoportokat pedig a forrásadottságok esetlegességének hangsúlyozásával tudatosítja.

Nem emeli viszont eléggé ki, hogy a nyelv változásai sem mindig követik a tárgy minőségi átalakulásait vagy formai variációit, és az is említést érdemel, hogy a vizsgált kilencven esztendő alatt az értékhierarchiát sem könnyű átekinteni és interpretálni a felértékelés mértéke alapján – a használt pénznek sokfélesége és a kisebb-nagyobb értékingadozások miatt.

Granasztói Péter számol e buktatók jó részével, de azt is tudja, hogy az előre megállapított társadalmi kategóriák szerinti megközelítéssel sem lehetne hitelesebb elemzést elvégezni. Egyes leltárakhoz ugyanis olyan személyek kapcsolódhatnak, akikről semmilyen alapinformáció nem áll a rendelkezésére, más csoportok viszont a tárgyrendszerük alapján elvárt helyzetükhöz képest lecsúszóban, vagy éppen felemelkedőben lehetnek. Ezért a faktoranalízis módszerét hívja segítségül, hogy megérthesse, melyek azok a leltárak, amelyek hasonlóságokat mutatnak, és melyek azok, amelyek más tárgyhasználati szokásokat jeleznek. Az elemzést több tárgycsoport alapján végzi el: először csak a tárolóbútorokra koncentrál, ezek használata alapján több feltételezhető társadalmi csoportot különít el. Ezt követően a felsőruha-viselet alapján igyekszik a felvázolt alapkategóriák helyességét ellenőrizni, majd az edényhasználat szerint veszi sorra a kilencven év alatt felismerhető változásokat.

Konkrét elemzéseit majdnem mindig két-három leltár párhuzamba állításával végzi, és hogy ellenőrizhető legyen a megállapítása, idézi is ezek vonatkozó részeit. Szövegszerűen 99 leltárból idéz, vagyis az elemzés alá vont inventáriumok majd 50%-ából. Megállapítható, hogy van néhány „sztár” leltár, amelyekre nagyon gyakran hivatkozik (Jánossy György, Németh Ferenc, Vajna Péter, Paprika Gergely stb.), viszont akad olyan is, amelyre egyáltalán nem. A leltárok kettesével-hármasával való bemutatása ugyan segíti a könnyebb áttekintést, azonban kissé nehezebb

így a tömegjelenségek láttatása. A szöveg szétesését meggátolandó viszont a kötetet nagyon jó összegzés zárja, amelyből az egész kiskun társadalmat átláthatjuk, megismerhetjük, és a halasi sajátosságokat is megérthetjük.

Bizonyára a nem idézett inventáriumok áttekintésére vezet be a szerző a grafikonos ábrázolást. Ám grafikonjai helyenként kissé öncélúak, kívülálló számára nem eléggé érthetőek (például a tárgyi világ struktúráját szemléltető 7-es ábrák). Ez egyébként talán nem pusztán Granasztói Péter „hibája”: a társadalomtörténeti szakirodalom véleményünk szerint nagy szeretettel használja a grafikonokat még abban az esetben is, hogyha azok nem mondanak többet, mint amennyit a szöveginterpretációkból kiolvashatunk.

Granasztói Péter munkájában külön teret szán a különböző gesztusok elemzésének. Így tér ki a leltárok kávékés ibrikjeiből kirajzolódó kávézási szokásokra, a tányérok számának hirtelen megnövekedéséből az egyéni tányérhasználatra következtet, a gyertyatartók szaporodását a családi esti szokások megváltozásával, a börszékek használatát a kényelem megnövekedett szerepével, a szobák számának gyarapodását a családi intimitás megjelenésével és a társasági igény elterjedésével magyarázza. Bár kétségtelen, hogy ezek a tárgyak az életforma változását jelzik, nem biztos, hogy ezekre a megváltozott szokásokra a legjobb terminus a *gesztus*. Ha viszont ezt a kifejezést használja, talán nem lett volna fölösleges, hogy magyarázatot is mellékeljen, mit is ért alatta, ugyanis vitatható, hogy minden általa használt életforma-változás gesztusnak tekinthető-e?

Bár nincs rálátásunk arra, milyen forrásadottságokkal rendelkezik Kiskunhalas, talán néhány 19. századi hagyatéki leltár esetében jobban megrajzolható lehetett volna a családi háttér: a „felbomlott” háztartások esetében érdemes lett volna részletesebb anyakönyves vizsgálatokat is bevezetni, amelyekből pontosabban kirajzolódhatott volna a háztartások szétesésének konkrét oka (magas gyermeklétszám, fiatalon elhalt férj hosszú ideig özvegyen élő felesége, hosszú perek egy családban stb.).

A könyvhöz illusztrációs melléklet is társul, amelyből az említett bútortípusokra lehet rálátásunk, ugyanakkor

négy, gyakran említett leltártulajdonos portréját is megismerhetjük.

Összességében elmondhatjuk, hogy Granasztói Péter könyve teljesen újszerű elemzési módszereket alkalmaz, amelyek révén árnyalt képet nyerünk a kiskunhalasi társadalomról. A kötet egyértelmű erénye az adatközpontúság mellett az, hogy valamennyi megállapítását több irányú ellenőrzésnek veti alá, és többször figyelmeztet a források esetleges hiányosságaiból adódó hibalehetőségekre. Granasztói Péter könyvét jó szívvel ajánljuk néprajzosnak és történésznek egyaránt.

Szőcsné Gazda Enikő